

Formy 1. os. lp. czasu teraźniejszego

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M885.gif&title=Leksykon&caption=Twarda spółgłoska tematyczna w formach 1. os. lp. czasu teraźniejszego czasowników typu skubę, łapę, kopę. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 92, Kucała 83, 84.}Formy 1. os. lp. czasu teraźniejszego. Różnice w stosunku do języka ogólnopolskiego w 1. osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego dotyczą zarówno rozkładu końcówek -(a)m, -(e)m, -ę, jak i postaci końcówki -ę oraz tematu fleksyjnego niektórych czasowników. Nieco rzadsza jest końcówka -am, zamiast której w czasownikach typu grać, znać występuje ę, np. znajduję, graję, wskutek braku kontrakcji (ściągnięcia). Są to archaizmy, kontynuanty form staropolskich. Końcówka ę pojawia się natomiast w grupie czasowników typu umieć, rozumieć, na miejscu ogp. m, np. rozumię, umię. Z kolei na Śląsku Cieszyńskim, w części Małopolski (w tym na Podhalu) częstsza jest końcówka m zamiast ę, np. piszym, siedzym, bendem, chodzem. Końcówka -ę w niektórych na skutek szerokiej wymowy samogłoski nosowej i jej odnosowienia w wygłosie przybiera postać -a, np. pochodza, nie moga, patrza, opisza, chca, póda = pochodzę, nie mogę, patrzę, opiszę, chcę, pójdę. Formy z końcówką -a występują na Śląsku, w Borach Tucholskich, na Kociewiu, a więc tam, gdzie jest to uwarunkowane fonetycznie. Mogą pojawiać się także w części (głównie wschodniej) Suwalszczyzny i Podlasia, gdzie są spowodowane akaniem i denazalizacją w wygłosie. Formy z końcówką -a na różnych obszarach gwarowych mają więc inną genezę. W czasownikach grzebę, skubę zachowała się twarda spółgłoska wygłosowa tematu fleksyjnego w zachodniej Małopolsce na terenie ograniczonym linią od południa i wschodu: Bochnia, Mielec, Opatów, Iłża, na północy sięga do Wielkopolski po Kutno, Konin, od zachodu granica przechodzi koło Sieradza, Częstochowy. W wyniku analogii do form grzebę, skubę w innych czasownikach, których temat fleksyjny kończy się na spółgłoskę wargową miękką w języku ogólnopolskim, takich jak łamię, drapię, kopię, łapię, ustaliła się twarda spółgłoska wargowa: łamę, kopę, drapę, złapę. Innowacja ta objęła nie tylko wyżej wymieniony teren, lecz także część gwar mazowieckich od Węgrowa, przez Ostrów, Ostrołękę, Grajewo, po Suwałki.